

Оноре де Бальзак

Гобсек.
Справа про опіку

Харків
«Фоліо»
2024

Баронові Баршу де Паноан
З усіх вихованців Вандомського колежу, здається, тільки ми з тобою трудимося на літературній ниві — недарма ж ми захоплювалися філософією уже в тому віці, коли повинні були захоплюватися тільки «De viris». Ми знову зустрілися, коли я писав цю повість, а ти працював над своїми чудовими творами з німецької філософії. Отже, ми обидва не зрадили свого покликання. Сподіваюся, тобі буде так само приємно побачити тут своє ім'я, як мені приємно поставити його.

*Твій давній шкільний товариш
де Бальзак*

Якось узимку 1829—1830 року у вітальні віконтеси де Гранльє засиділися допізна двоє людей, що не доводилися віконтесі родичами. Один із них, вродливий молодик, вийшов, тільки-но почув, як видзвонило першу годину ночі, й незабаром у дворі застукотили колеса його екіпажа. Віконтеса, бачачи, що у вітальні залишилися тільки її брат та друг родини, які закінчували партію в пікет, підійшла до дочки; дівчина стояла біля каміна і начебто розглядала прозорий візерунок на екрані, а насправді дослухалася до шуму кабриолета, що підтвердило матеріні побоювання.

— Камілло, якщо ти й далі поводитимешся з юним графом де Ресто так, як сьогодні, доведеться мені більше не приймати його. Послухай мене, доню, довірся моїй любові й дозволь напучувати тебе в житті. В сімнадцять років дівчина нездатна правильно міркувати ні про майбутнє, ні про минуле, ні про деякі вимоги, що їх ставить перед нами суспільство. Я скажу тобі тільки про одну обставину: пан де Ресто має матір, здатну поглинути і мільйонний статок, жінку низького походження, її дівоче прізвище було Горіо. Колись

про неї ходило чимало пересудів. Вона дуже погано ставилася до свого батька і далєбі не заслуговує мати такого доброго сина, як пан де Ресто. Юний граф обожнює її і підтримує з синівською відданістю, гідною всілякої похвали. А як він піклується про своїх брата й сестру! Одне слово, поведінка його бездоганна, але, — з притиском додала віконтеса, — поки його мати жива, батьки жодної порядної родини не зважаться довірити юному Ресто майбутнє і посаг своєї дочки.

— Я несамохіть підслухав кілька слів із вашої розмови з панною де Гранльє, і у мене виникло бажання втрутитися! — вигукнув друг родини. — Я виграв, графе, — сказав він своєму партнерові. — Залишаю вас і поспішаю на допомогу вашій племінниці.

— Оце справді адвокатський слух! — вигукнула віконтеса. — Дорогий Дервіль, як могли ви почути те, що я казала Каміллі? Адже я говорила пошепки.

— Я зрозумів це з ваших очей, — відповів Дервіль, сідаючи в глибоке крісло біля каміна.

Дядько всівся поруч з племінницею, а пані де Гранльє опустила на пуфик між своєю дочкою й Дервїлем.

— Зараз, віконтесо, я розповім одну історію, яку вам пора знати, щоб ви змінили думку про графа Ернеста де Ресто та його становище у світі.

— Історію?! — вигукнула Камілла. — Скоріше розповідайте, пане Дервіль!

Адвокат скинув на пані де Гранльє поглядом, з якого вона зрозуміла, що ця розповідь буде для неї цікавою. Віконтеса де Гранльє була однією з найбагатших і найвельможніших дам Сен-Жерменського передмістя, і, звичайно, могло здатися дивним, що якийсь паризький стряпчий може розмовляти з нею по-приятельському й почувати себе в її салоні своєю людиною, а проте пояснювалося це просто. Повернувшись до Франції з королівською родиною, пані де

Гранльє оселилася в Парижі, де вона жила спочатку тільки на допомогу, яку Людовік XVIII призначив їй із фондів цивільного листа — таке становище було для неї нестерпним. Адвокат Дервіль випадково виявив кілька формальних порушень, яких свого часу припустилася Республіка, продаючи дім Гранльє, і заявив, що палац належить повернути віконтесі. За її дорученням він провів процес і виграв його. Натхнений цим успіхом, він розпочав кляузну тягнину з якимось притулком і домогся того, що їй повернули лісові угіддя в Лісне. Потім він утвердив її у правах власності на кілька акцій Орлеанського каналу та на досить великі житлові будинки, які імператор віддав різним громадським установам. Отож завдяки спритності молодого стряпчого маєтність пані де Гранльє стала приносити їй до шістдесяти тисяч франків річного прибутку, а коли вийшов закон про відшкодування збитків емігрантам, вона одержала величезні суми. Людина високопорядна, освічена, скромна, з вишуканими манерами, адвокат Дервіль став другом родини Гранльє. Завдяки послугам, зробленим віконтесі, він домогся того, щоб його шанували, і мав клієнтуру в найаристократичніших домах Сен-Жерменського передмістя, але не скористався з цієї прихильності можновладців, як скористався б з неї чоловік шанололюбний. Він навіть відхилив пропозицію віконтеси, яка радила йому продати свою контору і влаштуватися в судове відомство, де завдяки її протекції він міг би швидко просунути нагору. За винятком дому Гранльє, де він іноді коротав вечори, Дервіль бував у світському товаристві лише для підтримання зв'язків. Він був радий, що, ревно захищаючи інтереси пані де Гранльє, зміг показати свій хист, інакше його конторі загрожувала небезпека банкрутства — Дервіль був позбавлений прогнозного лукавства, необхідного справжньому стряпчому. Відтоді як граф Ернест де Ресто з'явився в салоні віконтеси і Дервіль

здогадався, що цей юнак подобається Камілли, адвокат став бувати на балах і раутах у пані де Гранльє дуже часто, наче фронт із Шоссе-д-Антен, щойно допущений у аристократичне товариство Сен-Жерменського передмістя. Кілька днів тому на балу він підійшов до Камілли і сказав їй, показуючи на молодого графа:

— Шкода, що в цього хлопця немає двох-трьох мільйонів, правда?

— Чому шкода? Я не вважаю це нещастям, — відповіла дівчина. — Пан де Ресто — людина здібна, освічена, і до нього добре ставиться міністр, у якого він служить. Я не сумніваюся, що з нього вийде видатний діяч. А коли «цей хлопець» опиниться при владі, багатство його не обмине.

— Так, звичайно. Але якби він був багатий уже тепер?

— Якби він тепер був багатий? — повторила Камілла, зашарівшись. — Тоді коло нього упали б усі дівчата, які тут танцюють, — додала вона, показуючи на учасниць кадрили.

— І тоді його погляд затримувався б не тільки на панні де Гранльє, — відповів адвокат — Але чому ви почервоніли? Ви небайдужі до нього, так? Ну ж бо, признайтеся.

Камілла рвучко підхопилася з крісла.

«Вона в нього закохана», — подумав Дєрвіль.

Від того дня Камілла виявляла до адвоката особливу увагу, помітивши, що він схвалює її прихильність до молодого графа Ернеста де Ресто. Доти, хоча вона й знала, чим завдячує її родина Дєрвілю, вона ставилася до нього радше з пошаною, ніж по-дружньому, радше ввічливо, аніж приязно. І в її манерах, і в голосі завжди відчувалося, що вона постійно пам'ятає про відстань, установлену між ними світським етикетом. Вдячність — це борг, який діти успадковують від батьків не вельми охоче...

Дєрвіль помовчав кілька хвилин, а тоді почав свою розповідь:

— Ця історія пов'язана з романтичною пригодою, єдиною в моєму житті. Ну от, ви й смієтеся, вам здається кумедним, що у стряпчого можуть бути якісь романи. Але й мені було колись двадцять п'ять років, і на той час я вже багато набачився в житті. Розповім спочатку про одного чоловіка, який брав участь у цій історії і якого ви не могли знати. Йдеться про лихваря. Не знаю, чи зможете ви з моїх слів уявити собі обличчя цього чоловіка, що його я, з дозволу Академії, назвав би «місячним ликом», так його жовтава блідість скидалася на колір срібла, з якого облупилася позолота. Волосся в мого лихваря було гладеньке, акуратно зачесане, із сивиною попелясто-сірого кольору. Риси обличчя, незворушного, як у Талейрана, здавалися відлитою в бронзі. Оченята, жовті, як у куниці, були майже без вій і боялися світла; але дашок старого кашкета надійно захищав їх від нього. Гострий ніс, подовбаний на кінчику віспою, скидався на свердлик, а губи були тонкі, як у алхіміків або старих карликів, зображених на картинах Рембрандта і Метсю. Розмовляв він завжди тихим, лагідним голосом і ніколи не сердився. Вгадати його вік було неможливо: я ніколи не міг збагнути, чи то він завчасу постарів, чи зумів до похилого віку зберегти молодість. Усе в його кімнаті, від зеленого сукна на письмовому столі до килимка біля ліжка, було якесь однакове, охайне й потерте, наче в холодній оселі старої дівки, котра зранку до вечора тільки те й робить, що натирає меблі. Взимку головешки в його каміні завжди тільки жевріли, поховані під купою попелу. Від тієї хвилини, коли він прокидався, й до вечірніх нападів кашлю його вчинки були розмірені, мов порухи маятника. Це була людина-автомат, яку щоранку накручували. Якщо торкнутися мокрицю, яка повзе по папері, вона вмить замре; так і цей чоловік раптово замовкав під час розмови і чекав, доки проїде вулицею екіпаж, бо не хотів напружувати голос. За прикладом

Фонтенеля він заощаджував життєву енергію і пригнічував у собі всі людські почуття. І життя його текло так само безшелесно, як ото сиплеться пісок у старовинному пісковому годиннику. Іноді його жертви обурювалися, кричали в нестямі — а тоді раптом западала мертва тиша, наче в кухні, коли там ріжуть качку. Надвечір людина-вексель перетворювалася на звичайну людину, а зливok металу в його грудях ставав людським серцем. Коли він бував задоволений з того, як минув день, то потирав собі руки, а з глибоких зморщок, які мережали його обличчя, здавалося, курився димок веселості; далєбі, важко описати інакше німу гру його лицевих м'язів — вона, либонь, виражала ті самі почуття, що й безгучний сміх Шкіряної Панчохи. Навіть у хвилини свого торжества говорив він односкладово і всім своїм виглядом виражав незгоду. Отакого сусіда послала мені доля, коли я жив на вулиці Гре, а був я тоді тільки молодшим службовцем адвокатської контори та студентом права на третьому курсі. Біля того похмурого, вологого будинку нема подвір'я, всі вікна виходять на вулицю, а розташування кімнат нагадує розташування монастирських келій: усі вони однакові завбільшки, кожна має одні двері, які виходять у довгий коридор, тьмяно освітлений малесенькими віконцями. Колись цей дім і справді належав до монастирських будівель. У такій похмурій оселі життєрадісність якого-небудь світського гульвіси, синка аристократичної родини згасала навіть раніше, ніж він заходив до мого сусіда. Дім та його мешканець пасували один до одного — як ото скеля та приліплена до неї устриця. Єдиною людиною, з якою старий, як то кажуть, підтримував взаємини, був я; він приходив до мене попросити вогню, брав почитати книжку або газету, а ввечері дозволяв мені заходити в його келію, і ми розмовляли, коли він був у доброму гуморі. Ці вияви довіри були наслідком чотирирічного сусідства та моєї розважливої поведінки,

бо через брак грошей мій спосіб життя вельми скидався на спосіб життя цього старого. Чи мав він родичів, друзів? Багатий він був чи бідний? Ніхто не зміг би відповісти на ці запитання. Я ніколи не бачив грошей у нього в руках. Його багатство, певне, зберігалось десь у підвалах банку. Він сам стягував борги по векселях, бігаючи по всьому Парижу на своїх сухорлявих, як у оленя, ногах. Через свою обачність він одного разу навіть потерпів. Випадково при ньому було золото і якимсь чином подвійний наполеондор вислизнув з його жилетної кишені. Пожилець, який спускався за старим по сходах, підняв монету й подав йому.

«Це не моя! — вигукнув він, замахавши руками. — Золото? У мене? Та якби я був багатий, то хіба жив би так, як я живу?»

Вранці він сам варив собі каву на залізній пічці, яка стояла в закіптюженому кутку каміна; обід йому приносили з харчівні. Стара воротарка приходила в призначений час прибирати його кімнату. З дивної примхи долі, що її Стерн назвав би вищим присудом, старого звали Гобсек¹. Коли я згодом взявся до справ, я довідався, що на той час, як ми познайомилися, йому було майже сімдесят шість років. Народився він десь року 1740-го, в передмісті Антверпена; мати в нього була єврейка, а батько голландець на ім'я Жан Естер ван Гобсек. Ви, певно, пам'ятаєте, як весь Париж говорив про вбивство жінки, прозваної *Прекрасною Голландкою*? Коли випадково я згадав про це в розмові зі своїм тодішнім сусідом, він сказав мені, не виявивши найменшого інтересу чи подиву:

«Це моя двоюрідна онука».

Тільки ці слова і вирвала в нього смерть його єдиної спадкоємиці, онуки його сестри. На судовому процесі

---

¹ Надійність (латин.).

ЗМІСТ

ГОБСЕК	3
СПРАВА ПРО ОПІКУ	73